दुःखपूरित नष्टस्मरणम्

"सा किं करोति ? मालिनी अपृच्छत् । "अहं किञ्चित् समयात् ताम् पश्यामि । सा अस्माकं आगमनात् आरभ्य कपाटं आगत्य कोऽपि आन्वेष्यति " मालिनी अवदत् ।
सा तस्याः विद्यालयात् अध्यापकेन मित्रेण च सह वृद्धमन्दिरं सन्दर्शनाय आगतोऽस्मि । तत्रैव सा एका वृद्धा अदृश्यत । तेषां स्कूलयानस्य आगमनेन एव सा बहिः आगच्छत् । सा छात्राणां मध्ये कोऽपि आन्वेषत् किन्तु न लब्धं । सा बहुवारं बहिः आगच्छत् , विषादं भूत्वा प्रत्यागच्छत् ।

मालिनी तु बालिका । सा वृद्धजनं स्निह्यति । तस्याः जन्मस्य पूर्वमेव तस्याः पितामहः मातामहः च दिवं गतः । सा तत् मातामह्याः प्रकोष्ठं गतवती । यदा सा प्रकोष्ठस्य कपाटं उद्घाटितवती तदैव सा मातामही मृदुना द्वारं प्रति दर्शितवती । मालिनी दृष्ट्वा सा कथापि वदने मन्दहासं धृत्वा उपाविशत् । सा तस्याः समीपं गत्वा अपृच्छत् , मातामही भवत्याः नाम किं ? कुत्र भवत्याः गृहं ? भवती कस्यापि अन्वेषणे आसीत् वा ? सा मातामहिः शिरः उद्धाय तां अवदत् , मम नाम सीता । मम गृहं ---- मां गृहं नास्ति । गृहं नास्ति । तर्हि भवती कस्य अन्वेषणं कृतवती , अहं सर्वं दर्शितवती । किं अभवत् ? मालिनी तस्य सरल स्वरेण अपृच्छत् । तस्य स्वरं श्रुत्वा एव सीतायाः नेत्राणि अश्रूणि अमुञ्चत् । सा मालिनीं तस्य समीपे उप धृत्वा रोदनं आरभत ।

सुन्दर कोमलग्रामं तत्र एकः गृहः । गृहं न् धनिकस्य न दरिद्रस्यापि न , तस्य मध्ये एव

आसन् । गृहात् सुन्दरी एका युवती आगच्छति ।
सा तु अलङ्कारिता भवति । तद्दिनं तस्याः कृते
विशेषादिनं भवति । तस्याः विवाहः । सर्वे ग्रामस्थ
पुरतः सा गंगाधरस्य पत्नी अभवत् । तस्य विवाहः
संजातः । विवाहानन्तर दिवसाः तु रमणीयाः एव
आसन् किन्तु रमणीयता अधिक दिन पर्यन्तं नासीत् ।
सः एकः मद्यपानी इति सा कान्चित् दिवसात्
दिवसातेव ज्ञातवती । सः तस्याः मर्दनं कृतवान्
किन्तु सा किमपि तस्याः गृहजनेषु न अवदत् ।
सा तेषु विषादो द्रष्टुं न इच्छत् । सा तस्याः बाल्यकालं
स्मरितवती । तत् स्मरणायाः साहाय्येन कालं यापितवती ।
कालः गतः । नवमासः आगतः । सा एकं
एकं सुन्दरं बालं प्रसूतवती । वर्षा किंचित् वर्षानन्तरं
सा मनसा हर्षितवती । बालकस्य सा बालकं हरिः इति
नामकरणं कृतवान् । हरेः जननानन्तर सा सदा तस्य
पालनकर्मसु व्यापृता आसन् । गंगाधरः तां अपीडयत्
किन्तु हरिः मन्दहासस्य पुरतः तस्याः सर्वे ऽपि
वेदनाः गतवती । गंगाधरः तस्य सम्पत् सर्वमपि मद्यं तथा
लहरि वस्तूनां क्रीणनार्थं उपयोगं कृतवान् ।
अन्ते सः अन्यस्य हस्तात् अपि धनं क्रीतवान् ।
धनं प्रतिदातुं अशक्तः सः तत् कृतवान् ।
यौवितं हरिं च तस्य पत्नीं पुत्रं च विहाय सः
मरणं प्राप्तवान् । सा एकं बाष्पं अश्रुः अपि तस्याः
नेत्रे नासीत् । ग्रामवासिनाः सर्वेऽपि तां शकारयति स्म ।
केचन अवदत् ' दशतु भर्तुः मरणानन्तर अपि तस्याः
नेत्राभ्यां एकं बाष्पमपि अश्रुः नास्ति । सा अहङ्कारी
एव । कोऽपि गंगाधरस्य स्वभावं न अजानात् । सा
कां अपि तस्य क्रूरतां अधिकृत्य न अवदत् । एतत्
सर्वं श्रुत्वा अपि सा मौनं न भञ्जितवती । यस्मिन्
तस्याः पुरतः उपविष्टं एकपञ्चवयस्क बालमेव सा
अपश्यत् ।

तत् रात्रौ सा चिन्तामग्ना आसीत् । सा तामेव अपृच्छत् 'गंगाधरस्य मरतो सा सन्तोषवती वा?' इति । अन्ते सा एकं निर्णयं निश्चायत् । किमपि भवतु कोऽपि ~~भवतु~~ भवतु, अहं एतत् विवाहरस्य सदा मम पुत्राय एव जीवामि । तस्य उत्क्रमनाय, पठनाय च अहं अश्रान्तं परिश्रमं करिष्यामि इत्यासीत् तस्याः निर्णयं । तदनन्तरं प्रत्येकं दिनैः सा बहवः गृहं गत्वा तस्याः कर्म कृतवती । यदा ~~हरि~~ हरिः द्वादशकक्ष्यायां पठनाय अगात् सा ~~तस्य~~ तस्य गृहकर्माणि कार्यमाणिनि गृहाणां संख्या वर्धितवती । सा कदापि हरिं विपदो भूत्वा द्रष्टुं न इच्छितवती । अतः सा सदा तस्य अभिलाषानि सर्वं पूरितवती ।

तस्याः मित्राः तां अवदत् 'सीता भवती हरिं बाल्यकाले आधिकलालनां न दातव्यं । इदानीन्तनकालस्य बालकाः स्वभावः प्रवचनातीतमेव । भवती भाविकाले दुःखी भविष्यति,' इति । किन्तु सा तत् न अंगीकृतवती । सा एवं आचिन्तायत् 'तथापि हरिः मम पुत्रस्य उत्क्रमनायां असूयालुः भविष्यति । अतः वयं तत् हरिः सार्कं मित्रत्वं नास्ति एव,' इति ।

विलम्बं विना कालं गतं । हरिः विश्वविद्यालयपठनाय गन्तुं उद्युक्तो अभवत् । सीता अतीव दुःखिता आसीत् तर्हि अपि तस्याः पुत्रस्य उत्क्रमनाय सा किमपि त्यागं कर्तुं सन्नद्धा आसीत् । सः होस्टलजीवितं आरब्धवान् । प्रथमदिनानां तु सः सीतां पत्रं लिखितवान् । कतिपय दिनानन्तरं तद् अपि अधुना न अगात् । सीता परवशा अभवत् । सा तस्य पुत्रं अधिकृत्य किमपि न जानाति । सा तस्य ~~कुशलं~~ बाल्यकालस्य चित्राणि दृष्ट्वा समाधानं गताः । किन्तु अचिरात् कतिपयदिनानन्तरमेव ~~सा~~ तं द्रष्टुं ~~अतीव~~ तस्याः मनसि आग्रहं अभवत् । सा एकं दिनं तस्य महाविद्यालयं प्रति गतवती ।

तत्र सा हरिं एका युवत्याः साकं दर्शितवती ।
सीताम् दृष्ट्वा हरिः चकितः अभवत् । सः तां
अदृष्ट्वा स्थिता इव न अपश्यत् इति रीत्या
स्थितः । तदा सीता तां प्रति अवदत् "हरिः, अत्र
पश्य अहं आगतवती, भवान् मम पत्राणां प्रत्युत्तरं
न दत्तवान् किमर्थम्? एषा युवती का?" इति ।
झटित्येव हरेः हृदयः भावः परिवर्तितः । सः सीतां अपृच्छत्
"भवती का? अहं भवतीं न जानामि ... अत्र कुत्रापि
गत्वा पश्यतु, भवत्याः पुत्रः तत्र भविष्यति" इति ।
एतत् श्रुत्वा एव सा अतीवदुःखिता अभवत् । सा
किमपि वक्तुं अशक्ता अभवत् । सा गृहं प्रत्यागच्छत् ।
तस्य कर्णौ कम्पितवन्तौ । सा उच्चैः रोदितवती । मरणं
एव इतः परं सुखं इति सा अचिन्तयत् ।

एकं सप्ताहानन्तरं हरिः गृहम् आगतवान् । सा
तस्य दर्शनेन प्रथमतया सन्तोषवती किन्तु सा तस्य
मुखं दृष्ट्वा दुःखिता अभवत् । सः अपृच्छत्
"भवती किमर्थं तत्र आगता । अहं तु मम माता धार्मिका
इति विद्यालये उक्तवान् । भवती तु सर्वं विनाशितवती ।
अहं एकः कार्यं वक्तुं आगतः । त्रयः दिनानन्तरं मम
विवाहः । काचित् मित्राः आगच्छन्ति । भवती तत्र न
आगन्तव्यं । एतत् मम अपेक्षा" इति । एतत् उक्त्वा
सः अगच्छत् ।

सा रात्रौ पूर्णमपि रुदितवती सा तस्य कृते कृतानि
त्यागानि स्मरितवती । सः एतत् अवदत् तथापि सा
तस्य विवाहाय गता । तस्य दृष्ट्यात् दूरे एव स्थिता ।
किञ्चित् दिवसानन्तरं सः कदापि तां द्रष्टुं आगतवान् ।
तदा सा तं तस्य बाल्यकालं अधिकृत्य अवदत् ।
तात्पर्यहीनः सः किञ्चित् समयं तस्य मातुः समीपे
स्थितवान् ।

सः एकदा तां अवदत् 'माता अहं विदेशं गच्छामि । इतः परं अहं भवत्याः समीपे आगन्तुं कष्टमेव । अतः अहं भवतीं एकं वृद्धमन्दिरे वासयिष्यामि' । सा बहुवारं तं इति, सा बहुवारं तस्मै अवदत् 'पुत्र अहं तत्र न गच्छामि । भवतः एकः पत्नीव मम कृते पर्याप्तं भवति । अहं अत्रैव वसामि इति । किन्तु हरिः न श्रुतवान् । सः तां वृद्धमन्दिरे आनीयत् । कोऽपि वाहनः आगच्छति चेत् सः बहिःआगत्य पश्यति यत् मम पुत्रः आसीत् वा इति ।

सा तु बहुः हरिणा साकं यदा वसति तदा सन्तोषा आसीत् । यदा सः तस्य न जानाति इति अवदत् तदा सा तस्याः अवस्थां ज्ञातवती । अतः सा सदा हरिं प्रति स्नेहः एव आसीत् । किन्तु हरिं विना एकां जीवितं सा चिन्तयितुमपि न कर्तुं शक्यते । सा एतावत् वर्षाणि जीवनानां एक एव कारणं हरिः आसीत् । सा सदा तस्य विषये चिन्तामग्ना भविष्यति ।

किं मातामह ? अहं बहुः समयात् अत्रैव तिष्ठामि किन्तु मां किमपि न वदति ? किं अभवत् ? मालिन्याः सरलस्वर सीतायाः कर्णयोः अन्ते पतिताः । सा मालिनीं दृष्ट्वा हसित्वा अवदत् सा चिन्तात् बहिःआगतवती । मालिन्याः निष्कलङ्कमुखम् दृष्ट्वा सा अवदत् 'अहं तु मम नष्टवसन्तं अनुभवितुं गतवती इति ।